

Доповідь 5 ПРО СВОБОДУ

Адміністрування в системі вищої освіти демократичного сусільства

Селест Колган

Знехтувавши освітою людини сьогодні, ви прирікаєте її на сумну долю посередності завтра. Це стосується й націй. Освіта є наріжним каменем вільного суспільства, основою, на якій будується і тримається сильна, здорова держава.

Потреби сучасної епохи зростають, і це зростання прискорюється завдяки надзвичайним успіхам у різних галузях техніки. Суспільства, де на ці успіхи чекають, намагаються якнайкраще підготувати своїх дітей до майбутнього, бо тоді матимуть від них найбільшу користь. Ті, що цього не зроблять, залишаться позаду.

Томас Джейферсон, третій президент Сполучених Штатів, сказав: «Дайте народу загальну освіту – і тиранія та гноблення розуму й тіла зникнуть, як диявольська мара на світанку». У деякій мірі погляди Джейферсона ідеалістичні, але зв'язок між освітою, демократією та економічними можливостями є життєво важливим для забезпе-

чення добробуту будь-якого вільного суспільства.

Хоча у світі нема ідеальних демократій, є вдалі моделі, і з їхнього досвіду можна зробити корисні висновки – у тому числі, в галузі освіти. Мета цієї статті – показати деякі специфічні методи управління в сфері вищої освіти, що вони використовуються у Сполучених Штатах та інших країнах західної демократії і можуть бути застосовані в будь-якій країні: кордони їм не завада.

В ідеалі, американський університет – це лабораторія демократії, де викладачі й студенти беруть участь у вільному обміні ідеями, що їх висуває постійно розширюваний світ інформації. Якщо студенти та викладачі іноді не відповідають цим вимогам, то ідеал все ж таки залишається. Відкритий діалог – така сама база для системи вищої освіти, як і для політичної системи.

Звичайно, в житті університетів у США багато проблем. Перша й

головна з них – фінансова. Федеральний уряд не робить великих внесків до бюджету університетів та установ вищої освіти країни. Це дає їм змогу самостійно визначати свої учбові плани й загальну політику, але одночасно ставить перед ними істотні фінансові вимоги.

Існує ще багато інших труднощів: треба зберігати високі стандарти викладання і досліджень, а також політичну та інтелектуальну свободу; забезпечити правильні призначення професорсько-викладацького складу та розробку гнучких і, одночасно, точних учбових планів; постійно балансувати між моральним обов'язком навчати бідних та малозабезпечених студентів і розмірами матеріальної допомоги.

У Сполучених Штатах над вирішенням цих питань працює не тільки університетська адміністрація. Групи зацікавлених осіб – професори, викладачі, студенти, теперішні й колишні, професійні

об'єднання та службовці – беруть участь в обговоренні проблем і часто впливають на остаточні рішення. Їхні голоси, які іноді підтримують ці рішення, а іноді їх критикують, надають певності у тому, що процес залишатиметься демократичним і, кінець кінцем, збагачуючим для всіх.

РІЗНОМАНІТНІСТЬ УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Основною характеристикою сучасних демократій є право громадян вільно вибирати необхідне з широкого спектру товарів та послуг. Велика конкуренція поліпшує якість. Той самий принцип вибору існує і для установ вищої освіти; а тепер він стає правильним також для початкової та середньої школи.

Студенти у Сполучених Штатах мають набагато більші можливості для вибору коледжів та університетів, ніж студенти будь-якої країни світу. Існування таких можливостей корисне для студентів – з величезної маси коледжів та університетів різних розмірів, з різними програмами, розташованих у різних місцях, вони вибають ті, що найбільш підходять для досягнення їхньої мети.

Великий вибір, який мають студенти, спонукає школи боротися за них. Деякі навчальні заклади вибирають спеціалізацію, інших конкуренція змушує пропонувати студентам найширший вибір різних курсів. Ті школи, які не відповідають студентським вимогам, втрачають студентів і можуть опинитися перед загрозою закриття. Ті, які пропонують найкращий вибір і відповідають найвищим стандартам, приваблюють до себе найталановитіших.

У Сполучених Штатах налічується близько 600 державних коледжів та університетів з чотирірічним строком навчання. Понад 1550 коледжів та університетів є повністю приватними. (Хоча обидві назви часто вживаються разом, звичайно мається на увазі, що коледж – це освітня установа, яка надає тільки один вчений ступінь, найчастіше бакалавра гуманітарних або природничих наук. Університет

СИСТЕМА ОДНА, МОЖЛИВОСТЕЙ БАГАТО: УНІВЕРСИТЕТ ШТАТУ ВІСКОНСИН

У штаті Вісконсин (населення – 5 млн.) усі численні державні коледжі й університети 1971 року було об'єднано в одну систему з централізованим врядуванням. Завдяки такій перебудові ефективність навчальних закладів значно підвищилася, а можливості вибору для студентів лишилися такими ж розмаїтими, як і раніше.

Система Університету штату Вісконсин нараховує 13 центрів, що розташовані по всій території штату. В них студенти проводять перші два роки навчання, після чого можуть перейти до інших кампусів для продовження освіти й отримання ступеня.

Крім того, в університетській системі штату у 26 містах функціонують ще 13 багаторофільні університети на 160 тисяч студентів. Два з цих університетів, у Медисоні і в Мілвокі, розраховані на 4 роки навчання з ухилом у дослідну роботу. По закінченні основного курсу випускники можуть поглибити освіту і продовжувати наукову роботу в аспірантурі при цих же університетах і отримати докторський ступінь у багатьох галузях.

Головний заклад Університету штату Вісконсин розташовано в Медисоні, де навчаються 43 тис. студентів. Третина їх проходить повний курс навчання і отримує випускний ступінь. Другий за важливістю заклад у Мілвокі нараховує 25 тис. студентів. В інших, менших студентських містечках (кампусах) навчається від 3 до 10 тисяч осіб.

Можливості вибору напрямку освіти і спеціалізації дуже широкі. Загалом система університету пропонує більше ніж 300 професій і кваліфікацій для студентів старших курсів. Кожний кампус веде майбутніх спеціалістів споріднених галузей знань. Наприклад, університетський заклад в м. Рівер-Фолз готує фахівців сільського господарства і природних ресурсів; установа в м. Старт відома високим рівнем освіти в галузях бізнесу та інженерно-технічних дисциплінах.

Наприкінці першого або другого року навчання студенти обирають не тільки основну, фахову спеціалізацію, але й додаткову кваліфікацію, що пов'язана з головною професією; наприклад, якщо основна – це міжнародні відносини, то додатковою є іноземні мови, або ж комп'ютерні технології як основна і адміністрація бізнесу як додаткова. Зрозуміло, що у такій широкій і розгалуженій системі кожен студент, залежно від своїх інтересів, сподівань і амбіцій, може підібрати собі до вподоби комбінацію основного і додаткового фахів.

Кількість студентів, що слухають один курс, кількісний поділ студентів і розміри академічних груп сумісно відрізняються: у Медисоні слухати один курс можуть і сто чоловік, у менших кампусах заняття проводяться для 22–27 осіб. В університетських закладах у великих містах, як Мілвокі, є багато студентів, що навчаються у вільний від основної роботи час; це, здебільшого, люди, яким більше, ніж 24 роки. В Медисоні переважають студенти стаціонарної традиційного для університетів віку – від 18 до 22 років.

За бажанням студент може будь-коли перейхати з одного кампусу до іншого – всі його складені екзамени і заліки зараховуються і мають силу в кожному закладі університету. Деяким студентам зручніше жити вдома і на протязі перших двох років іздити до найближчого з центрів Університету штату Вісконсин – адже такий розклад заощаджує грошей. Студенти мають також право перейти з однієї спеціальності на іншу і отримати кваліфікацію в іншій галузі, ніж та, яку вони обрали попередньо. Існує і можливість перейти з одного кампусу до іншого.

Окрім системи Університету штату Вісконсин, в штаті працюють 16 коледжів, що надають професійно-технічну освіту. Тут навчаються майбутні медсестри, працівники закладів харчування, автомеханіки, програмісти. Загалом мережа технічних коледжів Вісконсину пропонує понад 300 училищних програм і курсів на 1–3 роки навчання. Більшість інститутів, що успішно складаються учнями цієї мережі, заліковуються і мають силу в системі університету; отже, можна одночасно навчатися в обох системах і отримати разом і академічний ступінь, і технічну професію й навички.

же може запропонувати більше, ніж один вчений ступінь, а також декілька спеціалізованих ступенів.)

Державна вища освіта. Основну частину фондів державних коледжів та університетів Сполучених Штатів складають гроші платників податків штату. Решту складають гроші, що їх платять за навчання студенти. Це – установи штату, тож їхнє основне призначення – надати освіту студентам, які мешкають у даному штаті. Такі студенти можуть переводитися з одного коледжу до іншого в межах штату, забезпечуючи собі відповідний академічний рівень практично без проблем.

Студенти, які мешкають за межами штату, теж можуть бути прийняті до державної освітньої установи, але, в більшості випадків, за більш високу платню.

У державних коледжах та університетах, у середньому, одна постійна викладацька або науково-дослідницька кафедра припадає на кожних 16,9 студентів. У 1991/1992 навчальному році середня річна вартість навчання студента, що вивчає повний курс, складала близько 5700 доларів, або 15,5 відсотків середньорічного доходу одного працюючого.

Ці державні установи дуже різні за розміром та призначенням. Серед них є коледжі з чотирирічним терміном навчання, які можна назвати малими або середніми за розміром (там навчаються від 500 до 2500 студентів); державні університети з повним набором дисциплін (близько 10 000 студентів); а також великі університети з багатьма різноманітними факультетами, де навчається понад 20 000 студентів.

Приватна вища освіта в США. Хоча деякі приватні коледжі також можуть отримувати допомогу від законодавчих органів штату, більшість їхніх доходів складається з платні, яку студенти вносять за навчання, приватних пожертвувань, фондів пожертвувань та федеральних грантів.

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА: МАУНТ-ГОЛІОК-КОЛЕДЖ

Маунт-Голіок-коледж є приватним гуманітарним училищем закладом для жінок. Засновано його було в 1837 році, коли вища освіта у жінки ще була чимось надзвичайним для Сполучених Штатів. Коледж розташовано в штаті Массачусетс, у центральній його частині. Навчається у ньому понад 2000 студенток.

Цей училищний заклад є прикладом освітньої установи, де адміністрування ведеться колегіально, а саме – незалежним органом самоврядування, що приймає рішення на основі консенсусу. Діяльність Маунт-Голіок-коледжу спрямована на «свободу, освіту і єдність цілі» – саме такі слова читаємо ми в документі, який спеціальний викладацький комітет розробив стосовно принципів і зasad свого закладу, і саме такі цілі переслідують училищні програми, учаюча робота, штат коледжу, його студентки і навіть його випускниці, що їх запрошуєть і заохочують брати участь у діяльності коледжу і вирішенні його справ.

По закінченні коледжу можна отримати один ступінь (бакалавра мистецтв) і 28 різних кваліфікацій. Для присудження ступеня треба скласти 128 іспитів, або заліків (а кожний з курсів, що триває один семестр, передбачає 3–4 заліки), показавши певну глибину і обсяг знань. Одну четверту частину заліків треба складати в семи визначених галузях – це мови, культура країн третього світу, фізична культура, суспільні науки, природничі науки і дві галузі гуманітарних наук. Ще одна третина заліків складається з обраних студенткою основної спеціальності і додаткової спеціалізації.

Хоча третину студенток складають дівчата, що мешкають неподалік від коледжу, інші дві третини – це представниці найрізноманітніших регіонів США і 57 інших країн світу. На іноземок припадає 11% від загальної кількості студенток; на представниць етнічних меншин США – 15%; все це завдяки політиці спрямованої, активного їх застосування до коледжу. Всі студентки, від першого до четвертого курсу, разом мешкають і разом харчуються у гуртожитках, кожний з яких розрахований на 65–135 осіб.

Прийом до Маунт-Голіок залежить від результатів, з якими абитурієнтка закінчила середню школу, показників тестів, що їх вимагам мають відповісти учні всіх шкіл країни, рекомендацій попередніх педагогів і, найважливіше, інтерв'ю, що відбувається безпосередньо в коледжі або ж проводиться його випускницею, яка живе поруч з абитурієнтою. Конкурс досить великий: в 1991–1992 училищному році на 465 місць на першому курсі було понад 1800 претенденток.

На 1992–1993 училищний рік загальна вартість навчання, проживання, харчування і послуг у Маунт-Голіок сягала 23 900 доларів, але змога сплатити такі гроші ще не означає, що дівчину буде прийнято до коледжу. Треба зазначити, що 65% студенток в якійсь формі отримують матеріальну допомогу.

На одного викладача припадає дев'ятеро студенток, що гарантує високий рівень і насиченість особистої взаємодії. Студентки разом із викладачами беруть участь у врядуванні коледжу – наприклад, вони входять до складу комісії з училищої роботи, приймальної комісії і дорадчого комітету, що співпрацює з деканами факультетів.

У 1986 році Асоціація випускниць Маунт-Голіок розпочала акцію спрямовану на збирання 125 мільйонів доларів для закладу. Мети було досягнуто за п'ять років. Ці гроші дозволяють збільшити обсяг матеріальної допомоги студенткам, підвищити платню викладачам, покращити матеріально-технічну базу коледжу і підтримувати наукову та інженерно-дослідницьку роботу. Майже 25 тисяч випускниць, об'єднані в 92 відповідних клубах по всьому світу, підтримують активний зв'язок з коледжем. З 21 члена опікунської ради шістьох затверджують голосуванням безпосередньо випускниці.

Молоді жінки, що навчаються у Маунт-Голіок, є членами місцевого, злагодженого колективу, де ті, хто вчиться, і ті, хто вчитися, роблять все разом. Для них відкрито культуру всіх країн і всіх часів, вони бачать перспективи їхнього розвитку. А після закінчення Маунт-Голіок випускниці мають нагоду й далі брати активну участь у справах коледжу і підтримувати свій гуманітарний заклад і тих, хто навчається в ньому.

Взагалі, приватні коледжі та університети мають більше постійно працюючих викладачів і кафедр на одного студента, ніж державні: приблизно одного на кожних 12,8 студентів. Це пов'язано з більшою вартістю навчання та більшими фондами пожертвувань у багатьох приватних коледжах.

У 1991/1992 навчальному році середня річна вартість навчання студента, що вивчає повний курс дисциплін, у приватному університеті складала приблизно 14 350 доларів, або близько 39% річного доходу середнього працюючого американця.

Хоча за розмірами приватні освітні установи бувають такими ж різними, як і державні, все ж близько двох третин з них мають у списках не більше як 2500 студентів.

Іншою характерною рисою приватних коледжів є їхня різноманітність. Багато з них були організовані для певних релігійних та культурних цілей. Різні напрямки цих шкіл відображають різноманітність самих Сполучених Штатів, а також право особистостей і груп вільно сповідувати ті чи інші релігійні або академічні погляди.

В минулому практично кожний релігійний напрямок у Сполучених Штатах мав хоча б один свій коледж або університет. Незважаючи на те, що такі зв'язки залишилися донині, вони тепер набагато слабкіші, ніж колись, і студенти, які вчаться у цих учбових закладах, мають дуже різні релігійні погляди.

Аналогічне становище у тих коледжах та університетах, які спочатку були суто чоловічими або суто жіночими. За період навчання двох останніх поколінь багато жіночих і чоловічих навчальних закладів відкрили двері перед студентами іншої статі. Цей процес відбувався разом із загальною еволюцією громадських поглядів на спільне навчання, більш того, це надало можливість багатьом коледжам, де був недобір студентів, швидко збільшити їхню кількість.

Взагалі, невеликі приватні коледжі прагнуть створити атмосферу

спільноті й жадоби знань, визнання для себе своє призначення та індивідуальність, бути впевненими, що їхні програми й учбові плани відображають індивідуальні традиції коледжу. В таких учбових закладах надзвичайно уважно ставляться до якості навчання: це – джерело життєвих сил коледжу, і часто приватні школи змагаються за те, щоб залучити до себе найкваліфікованіших професорів.

Стандарти прийому. Ніщо не характеризує вищий учбовий заклад краще, ніж якість його студентського складу. Природно, що в такій країні, як Сполучені Штати, де конкуренція є нормою життя і де є багатий вибір навчальних закладів, університети ґрунтовно підходять до залучення до себе найбільш талановитих і перспективних студентів. Вони шукають студентів з яскраво визначеним умінням або інтересами в науці, мистецтві чи спорті.

Така сама конкуренція і спеціалізація обумовлює процес прийому до більшості поважаних коледжів та університетів країни. Невеликі релігійні коледжі, наприклад, приймаючи студентів, приділяють особливу увагу духовним цілям абитурієнтів. Приватні коледжі усіх типів схильні до високої вибірковості; вони старанно досліджують академічну підготовку абитурієнта, результати, які він показав на державному тестуванні, характеристику з середньої школи та напрямки його позаучбової діяльності.

За деякими незначними винятками, державні коледжі штатів з повним набором дисциплін та великі державні дослідницькі університети загалом мають дещо нижчі стандарти прийому. Взагалі, туди може бути прийнятий кожний, хто здобув диплом про середню освіту в цьому штаті. Ці учбові заклади пропонують чималу кількість гнучких навчальних програм, які надають великого значення професійному навчанню, технічним, інженерним, сільськогосподарським та фізичним наукам. Звичайно, вони пропонують

сотні різних курсів, щоб задовільнити вимоги, необхідні для отримання ступеня.

АДМІНІСТРАЦІЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТИПОВА АМЕРИКАНСЬКА СТРУКТУРА

Президент. Найпомітніша адміністративна фігура в американській системі вищої освіти – це президент коледжу, або «канцлер», який є головною відповідальною службовою особою установи. Його перший і основний обов'язок – забезпечити нормальну функціонування та фінансове управління учбовим закладом, бюджет якого звичайно складає багато мільйонів доларів.

Влада і престиж, які має президент коледжу, – суто американська традиція. Університет часто надає місту найбільшу кількість робочих місць, а тому президент коледжу є одним з найпомітніших членів місцевої громади. Він (або вона), таким чином, грає важливу роль у формуванні як академічного, так і економічного образу університету.

Президенти коледжів, що їх називає опікунська рада – часто після важкого конкурсу, який провадиться по всій країні, звичайно приходять на це місце з інших установ, де вони займали аналогічну або іншу вищу адміністративну посаду. Наприклад, віце-президент Університету штату Алабама може стати президентом навчального закладу в штаті Північна Кароліна. Приходячи до університету, президент приносить з собою свій досвід або, принаймні, можливості для збільшення фондів, своє вміння спілкуватися з людьми, керувати ними та вирішувати складні питання; крім того, він має бути людиною високих моральних якостей.

Для того, щоб здобути повагу й підтримку професорсько-викладацького складу, президент має набути деякої слави як учений. Президент здійснює керівництво, здебільшого шляхом впливу й переконання. Майже за всіма рішеннями, які приймає президент, стоять рекомен-

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Питання фінансування вищої освіти завжди породжували і зараз викликають жсаві дискусії в США та інших демократичних країнах. Якщо дивитись широко, вища освіта несе велику користь державі. Отже, уряд повинен асигнувати кошти на вищу освіту. А як же студенти? Вони багато чого виграють, отримуючи вищу освіту. Тоді чому б студентам та їх сім'ям не платити за те, що вони придобають? А як бути з промисловістю, з діловими колами, що їм постачає кадри і знання саме системи вищої освіти? Чи не повинні тоді університети одержувати гарантовані, великі субсидії від приватного капіталу?

Кожна держава знаходить свої відповіді на всі ці запитання. В Японії, наприклад, вважають, що студенти та їхні родини мають нести основний тягар витрат на підтримку вищої освіти. А тягар цей важкий: за підрахунками, у сім 'ї, де є учні, на освіту витрачається третина сімейного бюджету. Отже, не є несподіваним те, що в Японії вища освіта значно залежить від платні студентів за навчання; саме ці гроші становлять дві третини доходів приватних університетів, де проводять освіту 85% студентів коледжів.

І навпаки, в країнах Скандинавії, Німеччині та Франції студенти взагалі нічого не сплачують за навчання або ж платять незначні суми за послуги. Ці держави дійшли висновку, що вища освіта має існувати за рахунок податків від населення. Наприклад, французькі університети отримують 90% своїх грошей з державної скарбниці.

В інших країнах освітні заклади фінансуються як з громадських фондів, так і з приватних джерел. Це співвідношення має багато виглядає по-різному: в університетах Іспанії 80% коштів бере на себе держава, а 20% становлять гроші, що студенти сплачують за навчання; німецькі заклади у 80-ти роки отримували від держави 70% фондів, 30% – від промисловості, торгівлі і медичних установ і зовсім нічого – від студентів.

Цікава ситуація склалася в Австралії. Зараз освіта на 90% залежить від фінансування з боку уряду, але останнім часом місцеві політики вишукують нові засоби і шляхи. Уряд розглядає такі варіанти, як компенсовані гранти (тобто грант на освіту затверджується, якщо такі ж гроші надходять з іншого джерела), винагороди промисловим підприємствам за виділення ними фондів або обладнання для потреб освіти, і певні асигнування на освіту, що затверджуються сторонами при вирішенні питань про підвищення заробітної плати.

У Сполучених Штатах структура фінансування вищої освіти є комплексною: всі, хто виграє від неї, сплачують її частку. Так, плата за навчання становить 20% доходу громадських учебових закладів і 55% доходу приватних закладів освіти. Урядові асигнування у різних формах (власні гранти, гранти під дослідницьку роботу у рамках великої програми, контракти на послуги тощо) сягають 70% у громадських учебових закладах і 20% – у приватних. Внесок приватного сектору (подарунків, грантів під проекти, пожертвувань) становить 10% фондів громадських закладів і 25% бюджету приватних установ.

дації та спільні зусилля всіх старших адміністраторів.

Опікунська рада. Люди, що складають опікунську раду – це, найчастіше, випускники цього ж навчального закладу, які здобули визнання на професійній ниві, або визначні особи місцевої громади. Члени опікунської ради приймають рішення з питань, які торкаються інтересів установи в цілому. Вони скеровують інвестиційну стратегію; вони затверджують бюджет для проведення в життя обраної політики; і дуже часто вони приймають рішення з питань призначення на основні посади. В найкращих учебових закладах президент працює в тісному співробітництві з опікунською радою, зважаючи на їхні поради при розробці програм та приймаючи їхню допомогу у збільшенні фондів.

Опікунська рада приватного учебового закладу в середньому

складається з 30 чоловік. Коли для когось із них закінчується термін, на який його було обрано, члени засідання звичайно обирають йому заміну. У багатьох випадках при цьому деякі спеціально зацікавлені групи можуть мати вирішальний голос або навіть право обрання. Наприклад, асоціація колишніх студентів відповідає за обрання одного чи двох членів ради.

В державних коледжах та університетах опікунська рада в середньому складається з 11 членів, які, здебільшого, призначаються губернатором штату і затверджуються законодавчим органом штату. У деяких штатах члени опікунської ради обираються. Проте в будь-якому випадку, вони працюють протягом установленого терміну і приїздять з різних місць штату. Звичайно, це службовці або професіонали, які досягли успіху, працюючи в корпораціях, малому бізнесі, юриспруденції чи медицині.

Завдяки своєму професійному рівню, вони можуть керувати учебовим закладом на шляху досягнення фінансової стабільності та укріплення цілісності.

Старші адміністратори. Щоденна діяльність і розробка програм навчального закладу керуються групою старших адміністраторів. До неї можуть входити, наприклад, віце-президенти з академічних, фінансових питань та питань фондів пожертвувань, які відповідають за освітні програми, бюджет і збільшення фондів. Іноді їх називають «проректори», або «провости».

Наступний рівень адміністрування – це декані, які очолюють менші адміністративні одиниці освітньої установи (наприклад, коледжі у складі університету), або виконують окремі адміністративні функції: декан коледжу комерції, коледжу гуманітарних наук, декан у справах прийому студентів.

ПРО АКАДЕМІЧНІ ПОСАДИ

Суто американську традицію поєднання академічної посади з американською свободою було сформульовано в 1915 році щойно створеною незалежною професійною Американською асоціацією професорів університетів (AAPU). У відповідь на погрози на адресу колег і їх звільнення, що були обумовлені не їх поведінкою як викладачів і не професійною компетенцією, а їх поглядами, AAPU виступило з публічною декларацією академічних принципів. У ній стверджувалося, що свобода навчати і досліджувати, тобто свобода в пошуку істини, має бути пов'язана з захистом викладачів і вчених від примусових і силових дій з боку наймачів, які сплачують працю освітян.

У підсумкових документах наступних конгресів Асоціації ці принципи і відповідні гарантії зазнали подальшої розробки. Наприклад, у «Заяві про академічну свободу і академічну посаду» 1940 року AAPU так сформулювала положення про академічну посаду: «По закінченні випробного періоду викладачі або наукові працівники повинні займати постійну і гарантовану посаду, і відмовитися від їхніх послуг можна лише за відповідних обставин».

Передбачається, що у відповідь на такий захист своїх інтересів професори робитимуть все можливе заради об'єктивного пошуку наукової істини. У тому ж документі далі говориться:

гарантована академічна посада має конкретні цілі, а саме 1) свободу викладання, дослідницької роботи і позаучової діяльності; 2) належний рівень матеріальної забезпеченості, що робить викладацьку професію привабливою для здібних чоловіків і жінок. Свобода і матеріальна незалежність – тобто те, що є наслідком гарантованої академічної посади – нерозривно пов'язані з успіхом навчального закладу у виконанні його обов'язків перед студентством і суспільством.

Американські професори з усіх закладів щиро підтримують принципи академічної посади, їх підтримують широкі верстви населення, а адміністративні органи надають кваліфіковану допомогу. Але все одно ці положення лишаються предметом значних суперечок. Адже, з одного

боку, принципи гарантованої академічної посади збігаються з американськими поняттями справедливості і чесності і втілюють ідеї Томаса Джесперсона про важливість знань і пошуку істини для майбутнього вільного суспільства. З другого ж боку, довічна гарантія працевлаштування є ніби тавром на суспільстві, що стоять на підґрунті конкретних заслуг, нових досягнень і конкуренції в умовах ринку.

Ті, хто вважає діючі засади академічної посади виправданими і необхідними, висувають аргумент, що традиція надихає освіттян і вчених на плідну і сміливу працю і водночас позбавляє їх ідеологічної залежності. Вважається, що принципи академічної посади змінюють професійну автономію і співдружність, де поважні фахівці дбають про якісний склад своїх рядів.

За рекомендаціями AAPU, новий член викладацького корпусу має отримати довічну посаду після семирічного іститутового терміну або ж залишити систему: діє принцип «або догори, або нікуди». Комісії з нових посад спеціально утворюються на факультетах для подання своїх висновків по кандидатах на розгляд усього викладацького колективу факультету. Якщо факультет приймає рішення про надання посади, кандидатуру потім розглядає спеціальна комісія на рівні всього університету. Якщо вона приймає позитивне рішення, декан відповідного факультету несе папери до ректора, який своїм підписом затверджує нове призначення.

Наявність посади сама по собі не означає службового просування або підвищення плати. Ці питання вирішуються окремо. Посада є особливою метою – адже вона вказує на причетність до «світу», є виявом визнання і доказом довіри шановних колег. Навколо факту академічної посади в Сполучених Штатах існує якийсь містичний ореол, що відіграє символічну роль в американському культурному середовищі.

Ті, хто вважає, що гарантована академічна посада втратила свою важливість і необхідність, вказують на різницю між університетами початку століття і університетами сьогодення, де приживися процеси і тенденції, що характеризують стосунки професіоналів у будь-якій сфері. Факт посади, кажуть її

опоненти, не гарантує матеріальної стабільності, а впливає лише на місце посадовця в університетській ієархії і визнання його академічних досягнень.

Більш того, на зміну ідеологічному тиску ззовні прийшов тиск внутрішній, що породжується підводними ідеологічними течіями в самій освітній установі. Професори з посадами і положенням можуть використовувати залежнісі від них претендентів у своїх університетських політичних цілях. Так, посада дещо захищає від прискіпливих членів правління або настригливих правників, але вона безсила у вірі фахультетських пристрастей, які потрібно враховувати.

Ще одним аргументом проти посади в тій формі, яка існує зараз, є погляд, що гарантованість роботи може породити не тільки професійну стагнацію і пасивність, а й поведінку, що її можна розглядати як бунтівну. Відомо, що в інших бюрократичних системах гарантія роботи дається взамін на зменшення певних свобод: так в армії чи на державній службі всі, хто там працюють, знають, що вони – це звернute до громади обличчя своєї установи, і їхні власні думки лишаються власними поглядами, і тільки. В університетах, однак, власні погляди вільно висловлюються, їх чують усі. Сам університет лишається нейтральним, але ті, хто є університетом, без обмежень і без побоювань говорять на будь-які політичні теми.

У цілому фахівців з історії вищої освіти поєднусь думка, що система гарантованих академічних посад сприяла розвитку незалежної вищої освіти, яка, в свою чергу, стала джерелом дій по покращанню суспільства і джерелом коментарів і теорій щодо суспільства. А чи традиція гарантованих академічних посад матиме широку підтримку в академічних осередках і надалі, покаже майбутнє.

Старші адміністратори часто збираються разом, щоб забезпечити узгодженість аспектів загальної політики або дати поради президентові. Якщо, наприклад, серед студентів вибухнув серйозний конфлікт, президент збирає старших адміністраторів, щоб розробити комплекс запобіжних заходів для збереження цілісності учбового закладу.

Завідувач кафедри. Академічну кафедру очолює завідувач, або начальник кафедри. Викладаючи, як правило, один-два курси, він насамперед виконує адміністративні обов'язки та звітує перед деканом свого коледжу. Наприклад, у складі інженерного коледжу, на чолі якого стоїть декан, можуть бути кафедри цивільного будівництва, електротехніки, інженерної механіки та (або) хімічного машинобудування. Часто кожні три роки відбувається ротація, тож цю посаду може обійтися хтось інший з професорсько-викладацького складу.

Завідувач академічного відділення – кафедри – звичайно стежить за виконанням учбового плану, координує розподіл учбового навантаження серед професорів своєї кафедри і, не полишаючи викладання, виконує силу-силенну адміністративних обов'язків. Він також збирає викладацький склад для вирішення поточних справ і напрямків роботи кафедри, а коли на кафедрі виникають якісь незгоди, виступає як неформальний суддя. Трапляється, що з-поміж професорів та викладачів призначають підкомісії, які опікуються пошуками поповнення на кафедру, а також готують рекомендації щодо підвищення по службі та призначення на дожиттєву посаду.

Професорсько-викладацький склад. Професори чи викладачі коледжів та університетів відіграють найзначнішу роль у визначенні того, хто стане їхнім колегою і хто отримає постійне призначення. Довічну посаду, чи ж то гарантію постійного працевлаштування, може отримати професор, що веде викладацьку роботу та має в своєму доробку

опубліковану книгу чи кілька фундаментальних статей. Кафедральна комісія з питань довічних посад (її складу обирають викладачів, які вже обімають таку посаду), дає оцінку роботі кандидата та надсилає відповідну рекомендацію у таку ж комісію, що діє на рівні всього закладу – остаточне рішення приймає саме вона. Якщо професорові відмовлено в довічній посаді, він найчастіше піде шукати щастя до іншого навчального закладу.

Свій інтелектуальний потенціал члени професорсько-викладацького складу розподіляють на читання лекцій чи на практичні заняття і на дослідницьку роботу. Згідно з недавнім опитуванням, в університетах, де ведуться також інтенсивні наукові дослідження, 29% професорів понад 20 годин на тиждень присвячують науці. У педагогічних навчальних закладах, як, наприклад, у невеликому загальноосвітньому коледжі, такий самий час на дослідження витрачає лише два відсотки. І навпаки, у загальноосвітньому коледжі 81% викладачів працюють з студентами в аудиторії від 5 до 20 годин на тиждень, а в університеті з глибокою науковою спеціалізацією, стільки ж аудиторного часу має лише 63% викладачів.

Члени професорсько-викладацького складу мають значний вплив на формування учбового плану і, природно, служать за головну ланку зв'язку між студентами і службовими особами самого університету. Беручи участь у вченій раді, вони примушують дослухатися до себе й керівних осіб університетської адміністрації. Рада – орган, який опікується платнею та пільгами, бюджетом й напрямками діяльності всього закладу. Її як найбільш авторитетній адресують питання академічного процесу. Саме сюди спрямовують пропозиції про внесення змін до учбового плану або підвищення вимог до вступників чи студентів. Коли ж ідеться, скажімо, про побутові умови студентів, вона голосує по резолюціях, які братимуться до уваги ректором і радою опікунів.

КООРДИНАЦІЯ РОЗВИТКУ Й ОЦІНКА РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Здебільшого завдання координації розвитку вищої освіти та спостереження за якістю навчання у демократичних країнах покладається на орган центральної влади – міністерство освіти чи раду міністрів провінції, але в Сполучених Штатах, де існуюча система значно децентралізована і незалежна, така функція належить урядам штатів та кільком приватним освітніцьким організаціям національного масштабу.

Координаційна управа, або, як її ще називають, рада регентів чи комісія з вищої освіти, призначається в більшості штатів губернатором; проте є штати, де її членів обирають. Управа контролює розподіл фондів на освіту між державними коледжами і університетами штату, слідкуючи, щоб там не дублювалися такі чималої вартості курси, як ветеринарна медицина або металургічне машинобудування. Вона також вирішує, які заклади можуть присвоювати докторський ступінь, а які – тільки ступіні бакалавра та магістра. Крім того, управа дбає про те, щоб приступ до загальної вищої освіти мали всі громадяни, хоч у якій би частині штату вони мешкали.

Комісія з вищої освіти штату Колорадо, наприклад, складається з дев'яти чоловік, яких призначає губернатор за погодженням із місцевим сенатом і які представляють різні географічні райони штату та рівновагу його політичних сил. Засідання комісії збираються щомісяця. Термін повноважень її членів (які отримують за свою працю досить скромну платню) – 4 роки. Визначає обсяги фінансування вищої освіти та розподіляє відповідні фонди безпосередньо між керівними радами усіх 12 державних коледжів і університетів Генеральна асамблея штату. Але Комісія з вищої освіти, порадившись із дванадцятьма радами опікунів, дає її рекомендації щодо рівня фінансування та встановлює формулу розподілу грошей між закладами.

ТИПОВИЙ НАБІР КУРСІВ ДЛЯ ОТРИМАННЯ СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА У США

Бакалавр гуманітарних наук, спеціалізація – східноазійські студії, додаткова спеціалізація – китайська філологія

ПЕРШИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Англійський твір I	3	Англійський твір II	3
Початковий інтенсив китайської мови I	8	Початковий інтенсив китайської мови II	8
Порівняльна та міжнародна політика	3	Американська політика і уряд	3
Основи статистики	3	Комп'ютерне програмування	3
	17		17

ДРУГИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Коріння західної традиції	3	Західна думка від Фоми Аквінського до Локка	3
Китайська мова – проміжний рівень I	6	Китайська мова – проміжний рівень I	6
Основи економіки I	3	Основи економіки II	3
Загальна математика з комп’ютером I	3	Загальна математика з комп’ютером II	3
Вступ до світових релігій: Захід	3	Вступ до світових релігій: Схід	3
	18		18

ТРЕТЬІЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Азійські гуманітарні студії	3	Китайська культура через кіно	3
Кінцева математика для суспільних та управлінських дисциплін	3	Числення для суспільних та управлінських дисциплін	3
Європейська цивілізація з 1715 р. до наших днів	3	Американська історія з 1876 р. до наших днів	3
Східноазійське мистецтво	3	Вступ до економіки КНР	3
Читання сучасною китайською мовою I	3	Читання сучасною китайською мовою II	3
Уряди й політика Південної та Південносхідної Азії	3	Міжнародні відносини у Східній Азії	3
	18		18

ЧЕТВЕРТИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Китайська література ХХ ст. I	3	Китайська література ХХ ст. II	3
Китайська література в перекладах I	3	Китайська література в перекладах II	3
Традиційні цивілізації Китаю: від витоків до 1800 р.	3	Історія китайського комунізму	3
Нові індустріальні країни Азії	3	Населення Землі та його розселення	3
Індійський буддизм	3	Буддизм	3
Зовнішня політика в епоху інформації	3	Сучасні перетворення в Китаї та Японії	3
	18		18

Примітка: Вимоги до ступеня бакалавра гуманітарних наук із спеціалізацією «Східноазійські студії» та додатковою спеціалізацією «Китайська філологія» можна вдовольнити, добираючи курси зі списків широкого спектру.

Наприклад, на додаток до початкового та проміжного курсів мови потрібні 12 залікових годин китайської філології (мова й література), із списку шести курсів треба добрати три курси з новітньої історії; подібно до цього, потрібні курси математики, природничих наук, політичних наук та економіки добираються із списків, у котрих кількість курсів удвічі більша за ту, яку треба пройти для цього ступеня.

ТИПОВИЙ КУРС ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА ПРИРОДНИЧИХ НАУК У США

Ступінь бакалавра в галузі електротехніки

ПЕРШИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Англійський твір I	3	Загальна хімія для інженерів	4
Числення для інженерів	3	Створення інтерфейсів для мови асемблера (Мікрокомп'ютери)	1
Орієнтування для інженерів I	1	Орієнтування для інженерів II	1
Варіаційне числення з однією перемінною I	3	Технологія і суспільство	3
Загальна фізика для інженерів та прикладні науки	3	Варіаційне числення з однією перемінною II	3
Вступ до логіки*	3	Механіка і теплофізика	3
		Соціопсихологія*	3
	16		18

ДРУГИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Аналітична механіка I	2	Аналітична механіка II	3
Інженерний аналіз I	3	Інженерний аналіз II	3
Лінійні мережі I	3	Інженерна електроніка	3
Числення з багатьма перемінними	3	Лаб. курс Прилади та електроніка	2
Електрика й магнетизм	3	Сучасна фізика	3
Американська історія до 1876 р.*	3	Американська історія з 1876 р. до наших днів*	3
	17		17

ТРЕТЬІЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Розробка ключових систем	3	Інженерний аналіз III	3
Лінійні мережі II	3	Системи електро живлення	3
Поля і хвилі I	3	Поля і хвилі II	3
Лаб. курс Розробка цифрової електроніки	1	Лаб. курс Розробка сучасної електроніки	1
Лаб. курс Ключові схеми	1	Перетворення електроенергії	3
Цифрова електроніка та її розробка	3	Розробка промавтоматики*	3
Свідомість у ХХ стор.*			3
	17		16

ЧЕТВЕРТИЙ РІК

Осінній семестр	Залікові години	Весняний семестр	Залікові години
Електрозв'язок I	3	Електрозв'язок I	3
Лаб. курс для випускного проекту з електротехніки I	3	Лаб. курс для випускного проекту з електротехніки I	3
Розробка систем управління	3	Розробка комп'ютерів*	3
Архітектура цифрових комп'ютерів*	3	Оптичні системи*	3
Напрямки розвитку історії США*	3	Лаб. курс Оптика і лазери*	1
Спілкування в малих колективах*	3	Аргументування і захист точки зору*	3
	18		16

* Факультативні курси вибрано із списку, що задовільняє вимоги для ступенів у гуманітарних і суспільних та природничих галузях, а також включає лабораторні заняття

Інші види територіальної координації. Територіальна координація серед приватних коледжів становить іншу річ. Оскільки приватні училища залежають перед владою штату за свою діяльність, то їх обов'язку її узгоджувати з іншими теж не настує. Втім, щоб уникнути непотрібної конкуренції із сусідніми коледжами, приватні залежають часто йдуть на координування своїх училищних планів та програм, вступаючи у спілки з розташованими неподалік інститутами – як державними, так і приватними.

Наприклад, у центральному Массачусетсі коледжі Амгерст, Маунт-Голіок, а також відділення Массачусетського університету – «кампуси» – в Амгерсті, Сміті та Гемпширі, уклали, скажімо, між собою угоду про співпрацю. Усі п'ять пропонують курси, з яких можуть скористатися студенти будь-якого з цих навчальних залежностей. Приватний Маунт-Голіок-коледж, припустимо, несе основну відповідальність за викладання курсів, які необхідно вивчити, щоб отримати ступінь з азійських студій, включаючи китайську та японську мови, а юриспруденція викладається головно в Массачусетському університеті в Амгерсті, державному закладі вищої освіти.

Системи акредитації. Оцінка якості освіти у вищих училищах закладах Америки провадиться незалежною національною системою акредитації. Інакше кажучи, акредитація – це передумова заснування будь-якого університету та запорука його репутації. Офіційна акредитація означає, що училищний план університету чи коледжу відповідає вимогам університетського масштабу, запезпечений достатнім числом викладачів, лабораторій та проміщень соціально-культурного призначення, щоб вести навчання на належному рівні. Бути акредитованім значить, що ступені, які присвоюються в цьому навчальному закладі, визнаватимуться в усій країні.

Втрата ж акредитації якимось з університетів чи коледжів має для

ПРОПОЗИЦІЯ ЩОДО РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УГОРЩИНІ

У жовтні 1992 року, Підкомісія парламенту Угорщини з питань вищої освіти надіслала прохання до Конгресу громадян за демократію (CDC) проаналізувати проект закону про освіту, який на той час розглядався парламентом. Дерек Бок, член виконавчого комітету CDC, почесний президент Гарвардського університету, разом із кількома колегами вирушив до Угорщини, щоб зустрітися з членами підкомісії, а також офіційними особами з Міністерства освіти та інших міністерств, представниками Академії наук Угорщини, Конференції ректорів університетів, з професорами, студентами та іншими зацікавленими людьми.

Бок і його колеги поставили перед законодавцями Угорщини низку питань, які б могли стати за орієнтир у країнах, де замислюються над реформуваннями власної системи вищої освіти. Okрім іншого, були й такі:

- Наскільки проектові вдалося забезпечити належну автономію чи свободу від надмірного втручання держави?
- Чи надійно у проекті гарантується законні права і свободи викладачів і студентів?
- Чи встановлює проект закону відповідні засоби, що заохочують університети країни до укрупнення, здатного принести ефект масштабу, а також до вживання заходів по раціональному використанню ресурсів?
- Чи передбачає проект адекватні заходи, які б сприяли належному поєднанню навчального процесу з дослідженнями в національній системі університетської освіти?
- Наскільки положення проекту відповідають потребам країн по підготовці спеціалістів?
- Наскільки надійно проект закону забезпечує довготривале фінансування вищої освіти?
- Чи передбачені в проекті адекватні механізми заохочення, стимуліювання, а також гарантії розвитку освіти та наукових досліджень?
- Чи містить проект закону відповідні положення, що сприятимуть зміцненню зв'язків угорської системи вищої освіти з іноземними університетами та міжнародною науковою громадою?

нього серйозні фінансові наслідки. Звичайно, що зменшиться кількість слухачів, будуть анульовані федеральні субсидії та позики, а крім того, деякі види субсидій, які надаються федеральним урядом та приватними фундаціями для виконання училищного плану, розраховані лише на акредитовані навчальні заклади.

Регіональні акредитаційні комісії у США. Усі вищі училища заклади в США, і державні, і приватні, спадають до компетенції шести регіональних акредитаційних комісій. Наприклад, 550 таких закладів у Нью-Йорку, Меріленді, Пенсильванії, Нью-Джерсі, Делавері та Федеральному округу Колумбія звертаються за акредитацією до Асоціації коледжів та шкіл Середньоатлантичніх штатів. Після того, як усі заклади – члени регіонального органу встановлять

шляхом консенсусу загальні норми, він пильнує, щоб кожен із членів дотримувався погоджених стандартів.

Акредитація не присвоюється довічно, її слід регулярно поновлювати. Кандидат на акредитацію або повторну акредитацію подає до регіонального органу звіт про стан справ у своєму власному закладі. Не залежні від нього комісії, складені з охочих колег із інших закладів, розглядають цей звіт та подають свої зауваження, оцінюючи, як училищному закладові вдається виконувати наведені ним опреативні та перспективні завдання, а також те, як він дотримується проголошеної мети діяльності. Насамкінець група сторонніх викладачів і адміністративних працівників відвідує цей училищний заклад, щоб на місці дослідити матеріально-технічний стан будов і провести співбесіди з професорсько-викладацьким

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ

Коли у якісь країні приймають рішення фундаментального характеру щодо підтримки вищих учбових закладів, разом із цим виникає потреба розв'язати окрім, хоча й не менш важливе питання, а саме: як покривати та витрати на життя та навчання студентів? Перед демократичним суспільством, яке прагне створити для своїх членів рівні можливості, стоять непересічне завдання – піклуватися про тих студентів, які заслуговують на це. Навіть у тих країнах, де власне навчання безплатне, щоб запезпечити приступ до нього молоді не з самих лише заможніших родин, існують ті чи інші програми підтримки студентства.

У більшості держав застосовують комбінацію безумовних стипендій, розмір яких визначається мінімальною потребою, з системою позичок, які мусите повернати після закінчення учбового закладу.

Мінімальна – «на прожиття» – стипендія в Великобританії є частиною обов'язкових субсидій, які надаються усім студентам. Щоправда, ці стипендії, фінансовані центральною владою, призначаються за рішенням місцевого органу освіти лише тим, хто їх справді потребує. Слухачі dennі форми навчання за програмою, яке веде до присвоєння ступеня, отримують обов'язкову субсидію, певну частку якої складає мінімальна стипендія. Такий порядок, хоч і з деякими змінами – нещодавно впроваджена система позичок, які підлягають поверненню, діє вже 30 років.

До середини 70-х і німецькі студенти користалися з подібної системи субсидій, але потім її замінили позички. Щоб отримати таку позичку, студент у Німеччині повинен не просто довести справжню потребу в ній; його академічна успішність має бути задовільною. Ці безпроцентні позики необхідно повернути протягом 20 років. Втім, право на них отримує тільки 30% німецьких студентів.

Розрахунки на те, що після одержання диплому позичку буде повернено, спроваджуються не завжди. Чимала для Сполучених Штатів кількість випадків, коли її так і не сплачували, спричинилася до впровадження комплексного плану, який, окрім іншого передбачає, що інформація про сплату студентської позички відбувається в податковій декларації: якщо гроші не повернені, ваш федеральний податок на прибуток відповідно зростає. У Австралії зважають на введення заходів по ретроспективному оподаткуванню, що забезпечили б повернення державі пов'язаних з освітою коштів. Йдеться про те, що колишній студент починає сплачувати якийсь відсоток витрат на отриману ним освіту після того, як його оподатковуваний доход зрівняється з пересічним у країні.

Окрім стипендій та позичок, у різних країнах прагнуть розробляти додаткові програми підтримки студентів. Подекуди це дотації і посередня допомога. Наприклад, у Греції і в Португалії, харчування студентів дотується, підручники і побутові послуги надаються слухачам за найменшу ціною.

У деяких університетах США діють програми суміщення навчання з роботою. Більшість учбових закладів наймають студентів, які отримують фінансову допомогу, для виконання таких робіт на терені університетського містечка, платня за які частково компенсує видатки – сортувати книгу на полицях бібліотеки, прибирати в лабораторіях або, наприклад, згрібати листя на подвір'ї. Фінансову допомогу студентам у США розподіляє адміністрація самого учбового закладу. У кожному приватному чи державному коледжі чи університеті є для цього спеціальне бюро. Після того як абитурієнт стає студентом, він може сподіватися на той чи той вид стипендії, позичок або, де можливо, на згадане сумісництво.

Якщо прохоча утримує його сім'я, розмір фінансової допомоги буде різницею між сумою, яку, за розрахунками адміністрації, здатна сплатити сім'я, та повною вартістю навчання. Наприклад, у 1992/93 учбовому році студент відділення Вісконсинського університету в О-Клері за 9 місяців мав би сплатити 7400 доларів. Якщо бюро фінансової допомоги встановило б, що сім'я слухача може заплатити 3000 доларів, тоді йому б запропонували пакет фінансової допомоги на суму 4400 доларів – позичку, скажімо, на 2400 доларів і решту 2000 у вигляді стипендії.

Щоб службовці бюро могли визначити рівень внеску збоку родини, прохач повинен подати до нього відповідну фінансову інформацію, включно з даними про доходи та вартість майна батьків, про кількість дітей, що вчаться в коледжі, а також утриманців у сім'ї. Маючи ці відомості, бюро, користуючись стандартними формулами обчислень, обраховує суму, яку, на їхню думку, може сплатити сім'я на покриття учбових видатків їхнього сина чи дочки.

Звісно, студенти намагаються отримати найкращий пакет допомоги, але її університети прагнуть зробити найпривабливіші пропозиції, щоб залучити найбільш талановитих.

складом, штатними працівниками, студентами й адміністрацією. За результатами вивчення звіту, по-даного учбовим закладом, та цих відвідин акредитаційний орган готує свої висновки, з якими знайомить учбовий заклад. Уесь процес акредитації покликаний заохочувати постійне самодослідження, а також давати оцінку ефективності навчального процесу, що відбувається в такому закладі. Добровольці, які погоджуються дати оцінку успіхам своїх колег, загалом погоджуються, що досягти поставленої мети можна різними шляхами. Процес акредитації існує не для того, щоб добитися всюди однакового підходу. Його призначення скоріше полягає в тому, щоб якість навчання всюди була високою.

Акредитація учбових дисциплін.

Окрім територіальної акредитації, функціонує й національна система затвердження навчальних предметів. Багато окремих програм, що викладаються в коледжах і університетах, отримують акредитацію від професійних асоціацій, до яких належить та чи та кафедра. Наприклад, Американська асамблея вищих шкіл бізнесу дає акредитацію програмам бізнесу й управління, які викладаються у Вірджинському університеті, а весь цей учбовий заклад дістає акредитацію від Південної асоціації коледжів і шкіл.

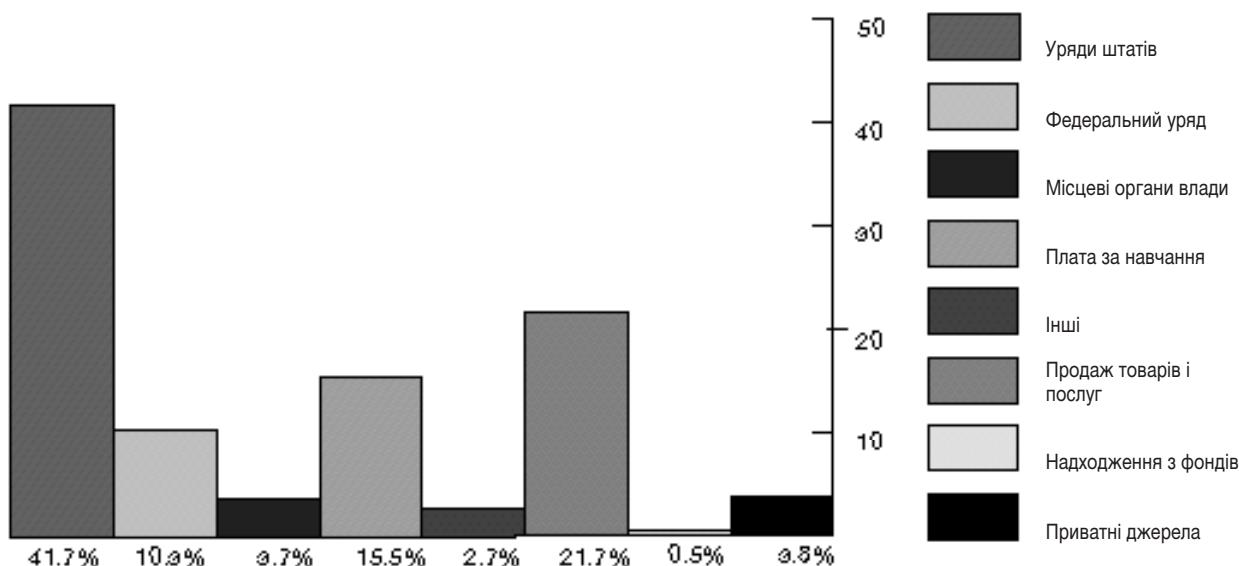
Професійні об'єднання за ознакою предмета здійснюють аналіз програм, беручи на увагу якість пропонованих курсів, а також обсяг та зміст матеріалу, який має засвоїти кандидат на присвоєння ступеня. Музичні кафедри звертаються з заявою про акредитацію до Національної асоціації музичних факультетів. Педагогічні коледжі спадають до сфери повноважень Національної ради з питань акредитації закладів педагогічної освіти. Чітко визначаючи підстави для отримання ступеня з виконавського мистецтва та ступеня з музичної педагогіки або ж встановлюючи вичерпні вимоги щодо обсягу аудиторної роботи, яку належить виконати майбутнім учителям,

ДОХОДИ Й ВИДАТКИ ПОТОЧНИХ ФОНДІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ВУЗІВ

ДЕРЖАВНІ ЗАКЛАДИ

Джерела доходів поточних фондів державних вузів США: 1989–1990

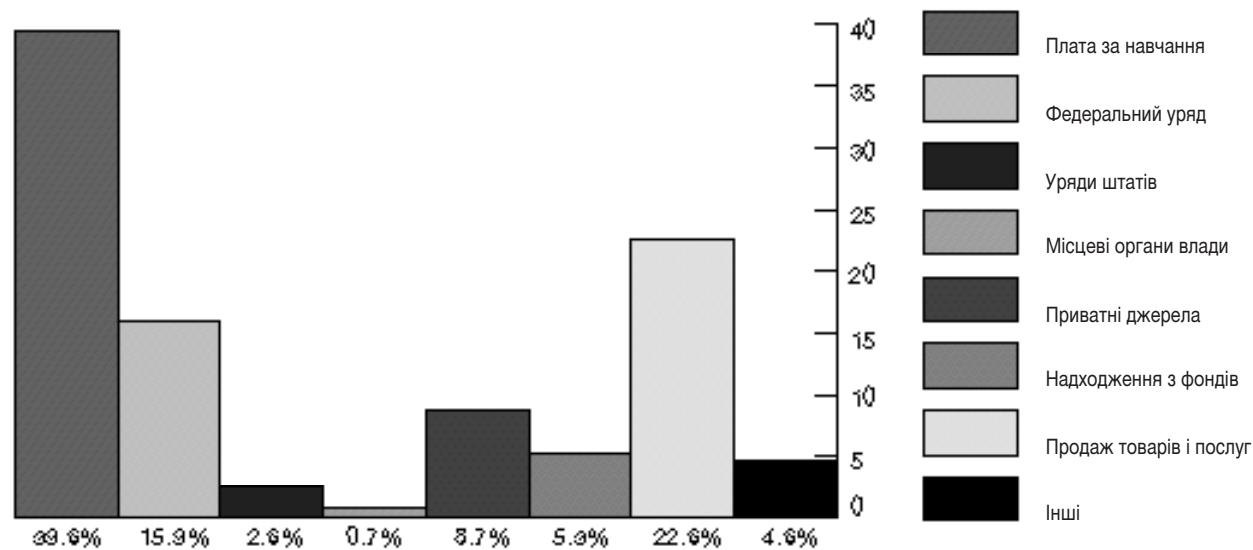
Разом: 88,9 мільярда доларів

ПРИВАТНІ ЗАКЛАДИ

Джерела доходів поточних фондів приватних вузів США: 1989–1990

Разом: 50,7 мільярда доларів

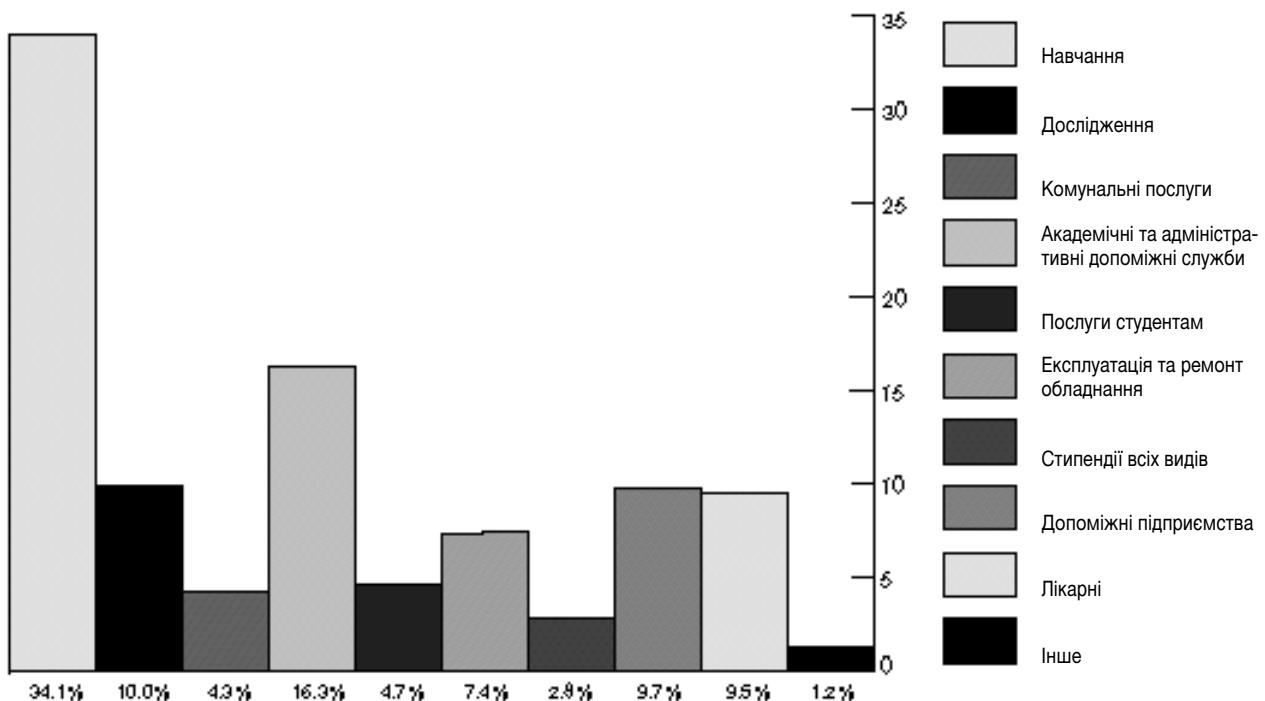

Джерело: Міністерство освіти США, Національний центр освітньої статистики, Об'єднана система даних з вищої освіти IPEDS, огляд «Фінанси, фін. р. 1989».

ДЕРЖАВНІ ЗАКЛАДИ

Статті видатків з поточних фондів державних вузів США: 1989–1990

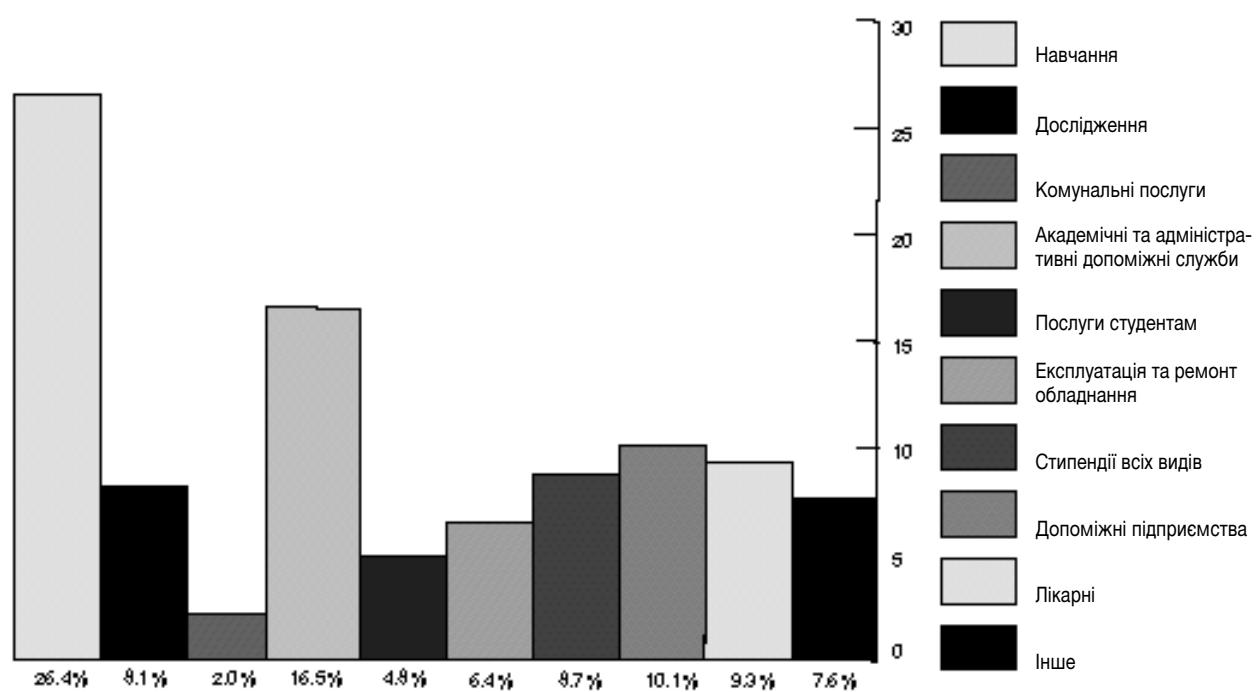
Разом: 85,5 мільярда доларів

ПРИВАТНІ ЗАКЛАДИ

Статті видатків з поточних фондів приватних вузів США: 1989–1990

Разом: 48,9 мільярда доларів

Джерело: Міністерство освіти США, відділ дослідження та вдосконалення освіти, Дайджест освітньої статистики, 1992, малюнки 18, 19, таблиці 323, 324.

члени професійного цеху стежать за якістю підготовки людей, які ввіллються в їхні ряди.

ЗБЕРЕЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

Можна з упевненістю стверджувати, що вища освіта – один із інститутів, що підтримують засади демократичного суспільства. Так само, як незалежна судова влада і незалежні засоби масової інформації служать захистові основних свобод, вища освіта, що ґрунтуються на академічній свободі, сприяє вільному обмінові ідеями та зміцнює інтелектуальний клімат, який необхідний динамічному суспільству, котре прудко реагує на всі зміни.

Відверті дискусії між вчителем і студентами є характерною рисою американської освіти. Але підтримувати сприятливу для цих суперечок атмосферу – завдання непросте; система вищої освіти має постійно опікуватися його розв'язанням. Останні кілька років в університетських колах США навколо свободи висловлення, і справді, точиться запеклі суперечки, адже в питаннях расового чи етнічного походження, політики, статі тактовність і норми літературного мовлення, з одного боку, завжди протиставляються конституційній свободі слова. Часто словесні баталії, у яких, бува, і ректорові доводиться непереливки, відбуваються на шпалтах студентських газет і часописів.

Попри велику різноманітність, в американських університетах також має місце упередженість та помилкові тлумачення. А де їх немає! Часто підстави, на яких когось беруть на роботу, підвищують по службі або призначають на довічну посаду, викликають сумніви, бо ці рішення ще значною мірою залежать не тільки від академічних досягнень кандидата, але й від його статі, етнічної належності та раси.

Найпершим обов'язком професорів та викладачів у демократичному суспільстві є дотримання професійної етики – тобто, вчити, шануючи істину, в основі якої лежать факти, логічні докази й

неупереджене дослідження. Член Міжнародної ради з перспектив розвитку університетів Едвард Шилз, характеризуючи покликання викладачів коледжів, пише так:

Розвиваючи здатність своїх студентів хоч би трохи прилучитися до величних традицій науки і пізнання, спонукаючи їх зрозуміти принаймні те, як працює їхня уява і їм притаманні методи критичного аналізу, вчитель демонструє глибоку пошану до істини і виконує моральний обов'язок, який з цієї шани випливає, так, як пристане викладачеві університету. Його зобов'язання перед істиною автоматично спричиняється до появи такого відчуття в його студентах. Якщо ж із спілкування з ним студенти винесуть враження, що все вже з'ясоване і, крім невеликих проблем, нічого не залишилося, або пристануть на думку, що досі проблеми завжди розв'язувалися тільки завдяки правильним висновкам з догми чи застосуванню випробуваних методик, то він не тільки змарнував очікування цілої групи студентів, але й зашкодив духові допитливості, в якому раціональне переплітається з суб'єктивним.

ЗАОХОЧЕННЯ УЧАСТІ СТУДЕНТІВ

Досить часто студенти отримують право участі у вирішенні університетських справ. Іноді студентських ватажків призначають членами комісії, яка веде пошук кандидатур на найвищі адміністративні посади в університеті; буває, що їх запрошують брати участь у засіданнях кафедри. У більшості державних учбових закладів існують студентські ради. Взагалі, ці організації існували досі головно для того, щоб планувати і забезпечувати шляхи фінансування студентського побуту. Але в деяких випадках студенти можуть зіграти й більш вирішальну роль, працюючи в складі груп, які спеціально створюю-

ються, щоб оперативно вивчити якесь питання й дати відповідні рекомендації.

Перші кроки в університеті. Переважна більшість американських коледжів і університетів докладає щиріх зусиль, аби новачки легше призвичайліся до нових обставин. Орієнтація першокурсників є важливою частиною цього процесу. У межах типової програми орієнтації американського коледжу новачків запрошують приїхати в університетське містечко за тиждень до того, як студенти старших курсів повертаються з відпочинку. Майбутні першокурсники часто зустрічаються в неформальній атмосфері, щоб познайомитися, дістати корисні поради про студентське життя, як-от: як вибирати бажаний учбовий курс, що значить жити в гуртожитку, які бувають громадські заходи і як краще порядкувати з часом. Вони також дізнаються про систему залікових годин і вимоги щодо обсягу індивідуальної роботи, з яким вони мають впоратися.

ПОБУДОВА УЧБОВОГО ПЛАНУ

У міру того, як ХХ століття стало перед вищою освітою дедалі складніші вимоги (які, крім того, часто суперечили одна одній), учбові плани американських університетів мали час від часу переглядатися. У багатьох учбових закладах і досі не знайшли прийнятної відповіді на це питання. Ось і нещодавно точилася – мабуть, що не востаннє – нові суперечки навколо концепції «євроцентризму» і взагалі уваги, яку слід приділяти класичній європейській літературі, історії та культурі в учбових планах університетів США.

Відповідь на всі подібні питання часто дають комісії, складені з представників професорсько-викладацького складу й адміністрації. Під тиском обставин кожен учбовий заклад приходить до такої комбінації курсів, яка б відповідала потребам студентів та рівніві специалізації, що тут бажають зберегти.

Учбові плани коледжів укладаються по-різному. Відділення Північно-Техаського університету в Дентоні вирішило, наприклад, згуртувати різні курси навколо таких понять, як розум, чеснота та вихованість. Інші спираються на логічну послідовність: учбовий план нью-йоркського Бруклін-коледжу збудований на десяти курсах, які ґрунтівно знайомлять з основами гуманітарних і точних наук, філософії та цінностями західної та інших цивілізацій.

Професор прикладної етики Едвін Делаттер, декан Бостонського університету, досліджуючи інтелектуальне і моральне призначення освіти в Америці, згадує про чималі труднощі, пов'язані з розробкою учбового плану. Ті, хто укладає університетський план, пише він, повинні:

рішуче позбавлятися всього поверхового й банального, включаючи тільки те, що вимагає розумового напруження, правдивості, акуратності й незалежності думки. Самих цих критеріїв недостатньо, адже їх тлумачення завжди викликає суперечки. Зрештою, студії, які хтось вважатиме банальними, комусь здаватимуться важливими. Проте, якщо викладачі й адміністратори пам'ятатимуть, як мало того дорогоцінного часу, що відводиться для навчання студентів, вони, може, таки пожертвують несуттєвим. Коли ж вони справді хочуть, щоб їхні студенти, ставши дорослими людьми, могли вільно робити свої власні висновки, вони уникатимуть пропаганди.

ВИСНОВКИ

Реформуючи і реорганізуючи вищі учбові заклади країни, держава опиняється перед складними питаннями: кому відкривати дорогу до вищої освіти? Які предмети викладати? Як їх викладати і вивчати? Хто керуватиме, а хто контролюватиме? Як, зрештою, здійснюватиметься фінансування?

Освітянам, що розмірковують над такими питаннями, не слід було забувати про такі основні принципи:

- Приступ до вищої освіти має бути щонайширший.
- Учбові плани слід регулярно переглядати і оновлювати згідно з нормами справедливості й відкритості.
- Освітнє призначення закладу треба чітко проголошувати.
- Щоб гарантувати свободу викладання і свободу вивчення, слід зміцнювати етичні засади академічного процесу.
- Всі, хто бере участь в академічним житті, повинні мати право голосу в управлінні ним.
- Нарешті, мірйлом якості викладання і наукових досліджень, що ведуться у вищій школі, служить та користь, яку вони принесуть країні у майбутньому.

Слухнє управління вищою освітою спирається на прагнення сприяти цілому процесові, а не на особисті заміри окремих людей. Якби ж то вдалося досягти того ідеального становища, коли актуальні питання не губляться в бюрократичних коридорах самого закладу. Як за будь-якої демократії, люди, на яких може вплинути те чи те рішення, повинні брати участь в його прийнятті. Отже, як адміністративні працівники й викладачі, так і студенти повинні розглядати свій університет або коледж як громаду, збудовану на спільніх інтересах.

СТВОРЕННЯ УЧБОВИХ ПРОГРАМ: ДЕМОКРАТИЯ В ДІЇ

Учбова програма, тобто сукупність курсів, що читаються в університеті або коледжі, часто складається під тиском з кількох боків: адже інтереси викладачів, студентів, науковців, адміністраторів, благодійників і теоретиків у галузі філософії суспільства навряд чи можуть повністю збігтися.

У великих державних університетах з ухилом у дослідну роботу учбові програми повинні відповідати вимогам студентах прошарків з різноманітними інтересами. У коледжах, де студентів менше 10 тисяч, та приватних університетах, які насамперед просувають науку (як Стенфорд, Чикаго, Принстон і Єйл), саме докладно розроблені спеціалізовані програми стають помітною і привабливою рисою конкретного учебного закладу.

Інколи учебові заклади змушені переробляти програми просто для того, щоб не припинити свого існування. Так сталося, наприклад, з Бруклін-коледжем (Нью-Йорк): єдиною можливою відповіддю на погрози припинити фінансування і закрити заклад була перебудова усіх учебних програм і уніфікація вимог до всіх навчальних курсів з поєднанням кількох відділень під егідою єдиної координованої загальноосвітньої учебової програми, що дозволило скоротити кількість викладачів і працівників адміністративної ланки, інтенсивніше використовувати матеріально-технічну базу і, нарешті, підвищити репутацію установи.

Іншим прикладом є перегляд і перебудова учебних програм в Університеті Фарлі Дикінсон в Резерфорді, Нью-Джерсі. Нова програма для студентів старших курсів базується на послідовності чотирьох курсів:

1) Курс «Індивід і його майбутнє» присвячено вивченю свідомості особистості у взаємодії з силами всесвіту; рекомендована література: Елі Візель, «Ніч»; Піко делла Мірандола, «Про гідність людини»; «Автобіографія Малкольма Ікса»; Платон, «Апологія», «Діалоги»;

2) Курс «Американський досвід: пошуки свободи» приділяє основну увагу першим і наступним літературним пам'яткам, що свідчать про самосвідомість і самобутність американської нації; рекомендована література: «Декларація незалежності»; «Білль про права»; «Автобіографія Бенджаміна Франкліна»; Ептон Сінклер, «Джунглі»;

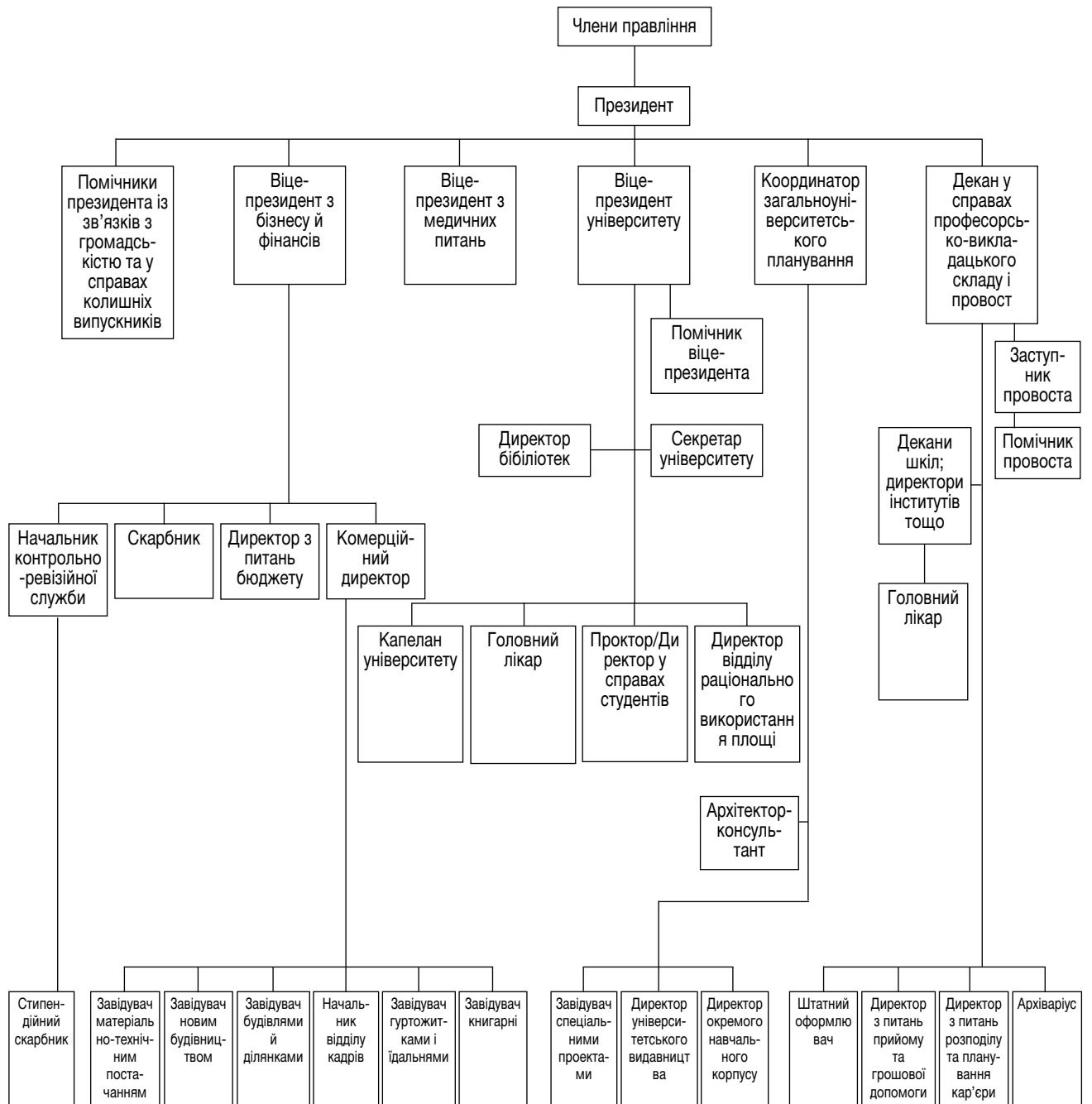
3) Курс «На перехресті культур» вивчає культурні традиції кількох країн; рекомендована література: «Баг'яватіта»; Чинуа Ачебе, «Віщент»; Грегоріо Лопес Фуентес, «Індіанець»; Оскар Льюїс, «П'ять родин: мексиканські студії»;

4) Курс «Глобальні проблеми» зосереджується на суспільних і політичних питаннях, для яких не існує державних чи природних кордонів; література: Джон Герсі, «Хіосима»; Мартин Бубер, «Я і ти»; Альбер Камю, «Чума»; «СНІД і третій світ».

У виданні «Базова учебова програма і культурний плюралізм», що містить вказівки для тих, хто розробляє учебові програми і плани, Асоціація американських коледжів підкреслює, що «процес такий же важливий, як кінцевий результат, добрий процес планування і втілення підвищую вірогідність кінцевого успіху». Гарні учебові програми завжди переглядаються і вдосконалюються: «Вони життєспроможні і відповідають вимогам життя завдяки постійному редактуванню й покращанню». Плідна колективна робота є запорукою зростання успіхів учебового закладу.

Отже, робота над учебовою програмою є зусиллям, що об'єднує викладачів і адміністративних працівників, які прислухаються до думок одне одного: демократія в дії.

ТИПОВА АДМІНІСТРАТИВНА СТРУКТУРА ВЕЛИКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Джерело: Жак Барзен, Американський університет, Додаток А.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА УНФОРМАЦІЇ

- Altbach, Philip G.
and Robert O. Berdahl, eds.
Higher Education in American Society
Rev. ed. Buffalo, New York:
Prometheus Books, 1981
- Barzun, Jacques
The American University: How It Runs, Where It Is Going
2nd Edition. Chicago:
University of Chicago Press, 1993
- Ben-David, Joseph
Centers of Learning: Britain, France, Germany, United States
New Brunswick, New Jersey:
Transaction Publishers, 1992
- Bok, Derek
Higher Learning
Cambridge, Massachusetts:
Harvard University Press, 1986
- Boyer, Ernest L.
College: The Undergraduate Experience in America
New York: Harper & Row, 1987
- Boyer, Ernest L.
and Arthur Levine
A Quest for Common Learning: The Aims of General Education
Washington, D.C.: Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 1981
- Cheney, Lynne V.
50 Hours: A Core Curriculum for College Students
Washington, D.C.: National Endowment for the Humanities, 1989
- Delattre, Edwin J.
Education and the Public Trust: The Imperative for Common Purposes
Washington, D.C.: Ethics and Public Policy Center, 1988

- Eurich, Nell P.
Systems of Higher Education in Twelve Countries: A Comparative View
New York: Praeger, 1981
- Financing Higher Education: Current Patterns*
Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 1990
- Flexner, Abraham
Universities: American, English, German
New York: Oxford University Press, 1930
- General Education in a Free Society: Report of the Harvard Committee*
Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1945
- Integrity in the College Curriculum: A Report to the Academic Community*
Washington, D.C.: Association of American Colleges, 1985
- Kells, H. R.
Self-Study Processes: A Guide for Postsecondary Institutions
Second edition
New York: Macmillan Publishing Company, 1983
- Levine, Arthur
Handbook on Undergraduate Curriculum
San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1978
- Levine, Arthur, ed.
Higher Learning in America, 1980-2000
Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993
- McCarthy, Kathleen D., Virginia A. Hodgkinson, Russy D. Sumariwalla and Associates
The Nonprofit Sector in the Global Community
San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1992
- Oakley, Francis
Community of Learning: The American College and the Liberal Arts Tradition
New York: Oxford University Press, 1992
- Pelikan, Jaroslav
The Idea of the University: A Reexamination
New Haven: Yale University Press, 1992
- Riesman, David
On Higher Education: The Academic Enterprise in an Era of Rising Student Consumerism
San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1981
- Rudolph, Frederick
The American College and University: A History
Athens, Georgia:
University of Georgia Press, 1990
- Rudolph, Frederick
Curriculum: A History of the American Undergraduate Course of Study Since 1636
San Francisco:
Jossey-Bass Publishers, 1977
- Schmitz, Betty
Core Curriculum and Cultural Pluralism: A Guide for Campus Planners
Washington, D.C.: Association of American Colleges, 1992
- Shils, Edward
The Academic Ethic: The Report of a Study Group of the International Council on the Future of the University
Chicago: University of Chicago Press, 1984

Smith, Page
Killing the Spirit: Higher Education in America
New York:
Penguin Books, 1990

Tough Choices: A Guide to Administrative Cost Management in Colleges and Universities
Washington, D.C.:
U.S. Department of Education, 1990

ОРГАНІЗАЦІЇ

American Academy for Liberal Education
1015 18th Street, N.W., Suite 204
Washington, D.C. 20036

Організація, метою діяльності якої є гарантувати, що коледжі, що входять до неї на правах колективних членів, забезпечують високий рівень гуманітарної освіти. Одним із статутних положень є, наприклад, таке: «Заохочувати і зміцнювати вільну думку та свободу слова лише в тих межах, установлених нормами суспільної поведінки, які необхідні для розвитку допитливого розуму і пошукув істини».

Association of American Colleges
1818 R Street, N.W.
Washington, D.C. 20009

Асоціація, до якої входить понад 600 державних коледжів і університетів, поставила собі за мету сприяти зміцненню основ гуманітарної освіти загального профілю і забезпечувати зв'язок останньої з професійними програмами і курсами.

Селест Колган є стипендіатом Гадсонівського інституту, що в Індіанаполісі, штат Індіана. Ступені бакалавра та магістра отримала в Університеті штату Вайомінг, докторське звання – в Університеті штату Мериленд. Працювала у федеральному уряді з 1986 по 1993 рр., остання посада – заступник голови Національного фонду гуманітарних наук.

Керівництво проектом та редактування: Інститут сучасних студій (ICC)
Вице-президент Кеннет Л. Аделмен

Редактор Гайді Фрітчел

ICC вбачає своє завдання у тому, щоб сприяти розвитку самоврядування та підприємництва. Видавництво Інституту «ICC прес» друкує багато видань з різних питань громадського інтересу.

Каталог і докладну інформацію можна отримати, написавши на адресу:
ICS, 720 Market Street, San Francisco, California 94102, USA.

Серія Доповіді про свободу:
Редактор: Говард Сінкотта
Заступник редактора: Рік Маршалл

Citizens Democracy Corps
2021 K Street, N.W., Suite 215
Washington, D.C. 20006

Неприбуткова організація, що не тільки заохочує до цього американські приватні компанії і фонди, але й допомагає їм у їхніх зусиллях, спрямованих на поширення ідей вільного ринку і демократії в країнах Центральної і Східної Європи та СНД.

Council of Colleges of Arts and Sciences
The Ohio State University
186 University Hall,
230 North Oval Mall
Columbus, Ohio 43210-1319

Одне з національних об'єднань коледжів і університетів, які присвоюють ступінь бакалавра. Його метою є сприяти збереженню чільного місця, яке в системі американської вищої освіти посідають гуманітарні і природничі науки.

The Foundation Center
1001 Connecticut Ave., N.W.
Suite 938
Washington, D.C. 20036

або також:

79 Fifth Avenue
New York, N.Y. 10003

Неприбуткова організація, яка фінансує роботу 4 публічних бібліотек. Крім того, вона діє як центральна база даних про гранти і має, наприклад, каталоги по міжнародних фондах і установах-грантодавцях.

Independent Sector
1828 L Street, N.W.
Washington, D.C. 20036

Коаліція 830 корпорацій, фондів і добровільних організацій, які представляють національні інтереси в добroчинній діяльності і впливають на її напрямки. У рамках своєї дослідницької роботи організація вивчає роль і місце неприбуткових організацій у різних країнах світу.

Organization for Economic Cooperation and Development
2, rue Andre-Pascal
75775 Paris CEDEX 16

або також:

OECD Publications and Information Center
2001 L Street, N.W., Suite 700
Washington, D.C. 20036

Діяльність OECD спрямована на те, щоб шляхом координації сприяти підвищенню соціального і економічного добробуту 24 країн-членів. Організація щороку видає три випуски свого програмного журналу з питань інституційного управління в системі вищої освіти, Higher Education Management.